

ΠΕΡΙ ΦΕΣΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Γενικά περὶ τῶν ἐθνικῶν Ἑλληνικῶν ἐνδυμασιῶν.

Ἐν τῷ προκειμένῳ φροντίσματι πραγματευόμενοι περὶ τοῦ φεσίου, τοῦ ἐρυθροῦ τούτου ἐθνικοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων τῶν τε βρακοφορούντων καὶ φουστανελλοφορούντων, προτάσσομεν γενικά τινα περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν καὶ περὶ τῆς σπουδαιότητος, ἣν ἔχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κοινωνικοῦ ἐν γένει βίου τῶν Ἑλλήνων ἢ περὶ τούτων μελέτη κατὰ τόπους καὶ χρόνους.

Περὶ τῶν ποικιλωτάτων καὶ γραφικωτάτων ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν εἴτε τῶν παλαιστέρων εἴτε τῶν νεωτέρων, αἵτινες ἐκλείπουσιν ὁσημέραι ὑποχωροῦσαι εἰς τὴν καθιερωμένην εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν, οὐδεμία ἐγένετο μέχρι τοῦδε συστηματικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη καὶ ἀπεικόνισις. Ἡ μόνη Ἑλληνικὴ τοπογραφικὴ μονογραφία, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιελήφθησαν δέκα ξυλογραφικαὶ εἰκόνες ἐγχωρίων ἐνδυμασιῶν, εἶνε ἡ τῷ 1866 ἐν Χίῳ ἐκδοθεῖσα τοπογραφία τῆς νήσου Χίου ὑπὸ Α. Καραβᾶ. Ἐξετυπώθησαν δὲ ὡσαύτως ἀτεχνώταται τινες ξυλογραφίαι ἐνδυμασιῶν Ἑλληνικῶν ἐν τῇ Πανδώρα¹, αἱ πλεῖσταί ἄνευ περιγραφῆς, ὡς καὶ αἱ τοῦ Καραβᾶ.

Ἡ ἄλλειψις αὕτη προέρχεται διότι αἱ ἱστορικαὶ μελέται καὶ ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἐν γένει παραμελοῦνται παρ' ἡμῖν· εὐάριθμοι δὲ εἶνε οἱ περὶ ταιούτας μελέτας ἀσχολούμενοι.

Ἐν τούτοις οἱ ξένοι περιηγηταὶ ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐν γένει ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἄλλως εἰργάσθησαν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου· οἱ πλεῖστοι μετὰ τῶν ἀρχαιολο-

γικῶν, γεωγραφικῶν, βοτανικῶν καὶ ἄλλων περιγραφῶν τῶν ἐσπούδασαν καὶ τὰς ἐνδυμασίας τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἐπισκέφθησαν τὴν χώραν, καὶ περιέγραψαν καὶ ἀπεικόνισαν αὐτάς. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε ὁ Nicolas de Nicolay ὁ ἀρχαιότερος πάντων (1576), ὁ Dapper (1688), ὁ Tournefort (1718), ὁ Choiseul Gouffier (1782. 1809. 1822), ὁ Grasset de S^t. Sauveur (1800), ὁ Sonniui (1801), ὁ Forbin (1818), ὁ Bory de Saint-Vincent (1823), ὁ Wordsworth (1841) καὶ ἄλλοι ἴσως. Παραλείπομεν δὲ τοὺς περὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας γράψαντας, οἵτινες ἀπεικόνισαν ἐνδύματα ἱερατικά. Πάντες οὗτοι εἶνε πηγαὶ δι' ἡμᾶς γνώσεων τῶν παλαιῶν ἐνδυμασιῶν. Ἐὰν ἔλειπεν ὁ Tournefort θὰ εἴμεθα ἐν ἐντελεῖ ἀγνοίᾳ τῶν περιέργων ἐνδυμάτων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος τῶν κατοίκων τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ τῆς Κρήτης.

Ἡ κατὰ τὸ 1882 συστηθεῖσα ἐν Ἀθήναις ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ εἰσαίρεσις, πρὸς συλλογὴν τῶν λειψάνων τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος, τὸ θέμα τῶν Ἑλληνικῶν ἐνδυμασιῶν ἔλαβεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ὑπ' ὄψιν, καὶ ἱκανὰς παλαιὰς συνέλεξεν, ἃς ἐξέθεσεν ἐν ἀνδρεικέλοις ἐν τῷ Μουσείῳ αὐτῆς, ὧν δύο, ἡ τῆς Ἀμοργοῦ καὶ ἡ τῆς Ἰου ἔχουσι χρονολογίαν ἑκατονταετηρίδος. Πολλὰ ὁμως ὑπολείπονται ἔτι νὰ πράξῃ πρὸς πλουτισμὸν τοῦ τμήματος τούτου τοῦ Μουσείου αὐτῆς.

Τὸ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐγχωρίων ἐνδυμασιῶν θέμα εἶνε ὁμολογουμένως δυσχερέστατον, διότι καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαιότερων ἐνδυμασιῶν ἐξέλιπον, καὶ εἰκόνες ἔτι αὐτῶν δὲν ὑπάρχουσιν· εἶνε ὁμως ἔτι καιρὸς νὰ γίνῃ περιγραφή καὶ ἀπεικόνισις τῶν ἐν χρήσει ἔτι κατὰ τόπους, πρὶν ἢ καὶ ταύτας ἀποσπάρσῃ ὁ εὐρωπαϊκὸς συρμός.

Εἶνε ἀληθές ὅτι εἰς τοπογραφικὰς τινὰς μονογραφίας νήσων καὶ ἡπειρωτικῶν τμημάτων τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσι βραχεῖαι περιγραφαὶ ἄνευ εἰκόνων ἐγχωρίων ἐνδυμασιῶν· ἀλλ' ἐκ τούτων οὐδεμίαν ἀναπαράστασιν δύναται τις νὰ κάμῃ, διότι οἱ γράψαντες δὲν μετεχειρίσθησαν εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν, τὰς ἄλλως ἀτελεῖς, τὰ κοινὰ ὀνόματα τῶν ἐνδυμάτων καὶ παραρτημάτων αὐτῶν καὶ κοσμημάτων, ἀλλ' ἀρχαῖα ἀκατάλληλα πρὸς ἐπίδειξιν κούφου ἀρχαιομαθείας· μὴ εὐρίσκοντες δὲ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τὰ οἰκεία ὀνόματα, διότι οἱ ἀρχαῖοι μὴ ἔχοντες τὸ φέσι, καὶ τὸ φουστάνι καὶ τὴ φλοκάτα καὶ ἄλλα δὲν εἶχον φυσικῶς καὶ τὰ ὀνόματα, μετεχειρίσθησαν ἀκατάλληλα ὅλως ἀρχαῖα ἢ περιφράσεις, ἐξ ὧν ὁ ἀναγνώστης οὐδὲν ἐννοεῖ. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ὄζοντες σχολαστικότητος καὶ πολλῆς ἀκρισίας γράφουσιν ἐπὶ παραδείγματος «πλατεῖα περισκελὶς» ἀντὶ βρακί, ὡς ἂν ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτό, γράφουσιν «ἐριουχον», νομίζοντες ὅτι ἀμαρτάνουσιν ἂν γράψωσι τσόχα, ὡς ἐὰν ὅλα τὰ μάλλινα ὑφάσματα νὰ μὴ εἶνε ἐριουχά· γράφουσιν «ἐρυθρὸς πῖλος» ἀντὶ φέσι!, «γλαῖνα ἄνευ χειρῶν» ἀντὶ φλοκάτα, καὶ τὰ ταιούτα².

¹ Πανδ. Τόμ. Γ' σ. 282. Βλάχοι-Βλάχισσαι. Τ. Ζ' σ. 259. Ἐνδυμα γυναικῶν Ὑδρας· σελ. 284 Ἐνδυμα γυναικῶν ἐν Καλάμεισ· σ. 304. Ἐνδυμα Πελοποννησίων Ἐνδύμ. Ἑλλήν. σ. 349. Τόμ. II' σ. 544. Σάμιαι καὶ Κωνσταντινουπόλιτιδες. — Ἐν Ζακύνθῳ εἰς διαφόρους ναοὺς σώζονται εἰκόνες ἐλαιογραφικαὶ περιστάσαι λιτανείας τοῦ Ἁγ. Διονυσίου, ἐνθα εἰκονίζονται οἱ ἀκολουθοῦντες ἱερεῖς, ἄρχοντες καὶ λαὸς μετὰ τὰς ἐνδυμασίας αὐτῶν. Ἐπίσης ἐν τῷ ἀρειοφυλακείῳ Ζακύνθου ὑπάρχει χειρόγραφος ἱστορία τῆς νήσου ταύτης γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Δ. Βαρθιάνη ἢ Βαρθία, περιέχουσα ὑδρογραφικὰς εἰκόνας ἐνδυμασιῶν τῶν Ζακυνθίων τῆς παρελθούσης ἑκατοντ. Ἐν Ἀργολίῳ ὡσαύτως σώζεται λεύκωμα τοῦ ζωγράφου Γερ. Πιτσαμάνου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σπυρ. Πιτσαμάνου, ἐνθα εὐρίσκονται εἰκόνες ὑδρογραφικαὶ ἐνδυμασιῶν γυναικείων καὶ ἀνδρικών Ἀθηνῶν, Κέω, Κωνσταντινουπόλεως, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας. (Ὅρα ἐν Ἐστία Τ. 14. σελ. 475 βιογραφ. Πιτσαμάνου γραφεῖσαν παρ' ἐμοῦ).

² Μ. Χουρμούζης Βυζάντιος Κρητικά, σελ. 24. I. Λαμ-

Ἐν τοιαύτῃ ἑλλείψει ἀκριβῶν καὶ ἐκτενῶν περιγραφῶν τῶν ἐγχωρίων ἐνδυμασιῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀρχαιοτέρων, δυσχερὲς ἀποβαίνει νὰ ἀποφανθῇ τις καὶ κρίνῃ ἐκ παραβολῆς ὅποια τῶν ἐλληνικῶν ἐνδυμασιῶν ἢ βράκκα ἢ ἡ φουστανέλλα ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἐθνικὸν ἐνδυμα τὸ ἀνδρικό, καὶ τὰ *μωραῖτικα* ἢ τὰ *ἀρβανίτικα* τὸ γυναικίον. Ἡ τοῦ γυναικείου δ' ἐνδύματος ἔρευνα κατὰ τόπους εἶνε ἔτι δυσχερεστέρα, διότι ὑπέστη πλειοτέρας μεταβολάς, ὑπέικον εἰς τὸν συρμόν, ὅστις κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας δὲν μετεβλόλετο μὲν καθ' ἑκάστην, ὡς σήμερον, ὑφίστατο ὅμως συνεχῶς κατὰ χρονικὰς περιόδους εἰς τε τὸ ὅλον καὶ εἰς τὰ καθ' ἑκάστον τμήματα ῥιζικὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, προερχομένας ἐκ τῆς φυσικῆς τῆς γυναικὸς καλαισθησίας καὶ κλίσεως εἰς τὸν νεώτερον καὶ ἐπιδεικτικώτερον ἱματισμόν.

Σήμερον δύο εἶνε τὰ κυριώτατα εἶδη τῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν τῶν Ἑλλήνων τὰ *βρακιά* καὶ ἡ *φουστανέλλα* δὲν ὀμιλοῦμεν περὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνδυμασίας, ἥτις εἶνε παρείσακτος ἀπὸ τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ λέξις βράκκα ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἐκ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες παρέλαβον ταύτην μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἐκ τῶν γειτόνων βαρβάρων· ὠνόμαζον δὲ βράκκας (bracae) τὸ ἐνδυμα τὸ καλύπτον τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ κορμοῦ τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ὀσφύος μέχρι τῶν ἀστραγάλων, ὅμοιον τοῦ σημερινοῦ πανταλονίου³. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἐν βιβλ. Ε' γράφει ὅτι οἱ Γαλάται ἐκάλουν τὰς ἀναξυρίδας βράκκας. Ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τούτου ὠνομάζετο ἀρχικῶς τμήμα τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας Gallia Bracata, ὅπερ ἔπειτα ἐκλήθη Γαλλία Ναρβωνησία (Gallia Narbonensis) ἔτερον τμήμα τῆς Γαλλίας ἐκ τοῦ ἐνδύματος ἐπίσης ἐκλήθη Gallia Togata, ἡ ἐντὸς τοῦ Πάδου, Cispadana. Τὴν αὐτὴν καταγωγὴν ἔχει καὶ ἡ Augusta Bracaria πόλις τῆς Γαλικίας τῆς Ἰσπανίας (νῦν δὲ Πορτογαλλίας καλουμένη Braga)⁴.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζον βράκκας καὶ τὰς στενάς καὶ τὰς πλατείας (bracae laxae). Οἱ Ἕλληνες δὲ ὠνόμαζον ἀναξυρίδας⁵ καὶ σκελέας τὰς στενάς, θυλάκους δὲ τὰς πλατείας. Ἐφερον δὲ τὰ εἶδη

πρίδος Ζαγοριακά, σ. 155. Α. Χαρίλαος ἡ νῆσος Φολέγανδρος, 36. Ζ. Γαβαλᾶς ἡ νῆσος Φολέγανδρος· ὁ Γαβαλᾶς μεταχειρίζεται τὰ κοινὰ ὀνόματα. Μαυρομαρᾶ Ἱστορ. Τήνων, σ. 75. Ὅρα καὶ I. Λαμπρίδου Ἠπειρωτ. μελετήματα. Μυλακασιακά, Μέρος Β', σελ. 54 καὶ Πογωνιακά σελ. 20.

³ Ἄλλο εἶνε τὸ γυναικίον ἐνδυμα ὑπὸ τὸ αἰολικὸν ὄνομα «βράκκος», ὅπερ εὐρίσκειται ἐν τοῖς ποιήμασι τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Θεοκρίτου.

⁴ Καὶ παρ' Ἀλβανοῖς οἱ ἐκ τῶν Βλάχων καλούμενοι Καρραγκούνιδες, ἐκλήθησαν ἐκ τοῦ μέλανος ἐνδύματος· καρᾶ=μέλαν τουρκ. γκούνη=ἐνδυμα ἄλβανιστί, κατ' ἀντίθεσιν τῶν Κουτσοβλάχων, οἵτινες λευχειμονοῦσι. Λαμπρίδου Ἠπειρωτ. μελετήματα. Μέρος Β' Μέτσοβον καὶ Σερᾶκου, σελ. 11.

⁵ Τὸ χωρίον τοῦ Πολυβίου 2. 28, 7. «Οἱ μὲν οὖν Ἰσσηροὶ καὶ Βοῖοι τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες...» ὁ μεταφραστὴς λατίνως μετέφρασεν «Insubres et Boii braccati» Ἐκδ. Didot.

ταῦτα οἱ Πέρσαι, καὶ τὸ ὄνομα ἀναξυρίδας θεωρεῖται Περσικόν. Παρὰ Ῥωμαίοις ὑπῆρχον καὶ αἱ bracae virgatae αἱ γραμμωταὶ ἢ ἀραδωταὶ αἱ κεντηταί. Οἱ στρατιῶται οἱ φέροντες βράκκας ἐκαλοῦντο milites braccati, braccarii δ' ἐλέγετο ἀρχικῶς ὁ βορρακοποιός. μετέπειτα δ' ὁ ῥάπτῃς ἐνδυμάτων.

Παραλείπομεν νὰ παραθέσωμεν παραπομπὰς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω· διότι οἱ θέλοντες νὰ μάθωσι τι πλειότερον περὶ τῶν ἀρχαίων βρακῶν δύνανται νὰ συμβουλευθῶσιν ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα πραγματευόμενα περὶ τοῦ βίου Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐνόητον καθίσταται πῶς μετεδόθη ἡ λέξις ἐκ τῶν Ῥωμαίων εἰς τοὺς Ἕλληνας, παρκαμείνασα ἐν γενικῇ χρῆσει μέχρι σήμερον, καὶ ἔχουσα ἀναμφισβήτητα δικαίωματα ἰθαγενείας, ἐνῶ ἡ «ἀναξυρίς» τῶν Μήδων καὶ Περσῶν ἐνωρίς ἐξέλιπεν ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ· τελευταῖον δὲ μόνον ἐπεχειρήσαν ὀνοματοθεταί τινὲς νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, πρὸ αἰῶνων ἀναπαυομένην νεκρὰν ὅπως θάψωσι τὸ ζωντανόν καὶ ἀκμάζον ὄνομα «βρακιά», δι' οὗ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὀνομάζει καὶ τὸ ἐξω φερόμενον φανερόν καὶ ὄρατόν, καὶ τὸ ἔσω λανθάνον καὶ ἀόρατον, ὅπερ μάλιστα εἰς παρελθόντας χρόνους, ὅτε ἴσχυον ἔτι τὰ πατριαρχικὰ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔφερον αἱ μελλόνυμφοι δεμένον διὰ περαστῆς ἐπτακόμβου καὶ κεντητῆς βορρακῶνας.

Ἡ βράκκα ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφὰς ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ τῶν Ἑλλήνων προηγήθη τῆς φουστανέλλας· σήμερον δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ἥμισυ τῶν Ἑλλήνων φέρει βράκκας, τὸ ἕτερον δὲ ἥμισυ φουστανέλλας. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ ἀναλογισθῇ ὅτι οἱ οἰκοῦντες Ἕλληνες τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οἱ κάτοικοι πασῶν ἀνεξαιρέτως τῶν νήσων τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης καὶ τῆς Προποντίδος, μεγάλη μερὶς Ἑλλήνων οἰκούντων τὰ παράλια Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἐν τῇ κυρίως δ' Ἑλλάδι οἱ κάτοικοι τῶν Μεθοκορώνων, τῆς Μάνης, πολλοὶ τῶν τῆς Μεσσηνίας (δῆμος Θουρίας), τῆς Τριπόλεως, τῆς Κυκουρίας, τῆς Ἐρμιονίδος (Κρανίδι, Καστρί), τῆς Τροιζηνίας (Πόρος, Δαμαλᾶς), τῆς πόλεως Ἄργους, Γαλαξειδίου, Καρύστου φέρουσι βράκκας. Καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐφόρου βράκκας, πλὴν τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἵτινες ἐφόρου ἀντερία καὶ ἐπὶ κεραλλῆς καλπάζον μαῦρον⁶.

Ἡ φουστανέλλα δὲ τὸ ἐνδυμα τοῦτο τοῦ Μορέα καὶ τῆς Ῥούμελης καὶ πολλῶν ἄλλων μερῶν Ἠπείρου, Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἀλβανίας⁷, τὸ ὅποιον ἀπθηναντίσαν οἱ κλέφται καὶ οἱ ἀρματωλοὶ, φαίνεται ὅτι προέκυψεν ὡς βελτίωσις τῆς ἀπλουστάτης περιβολῆς τῶν φουστανελλοφορούντων χωρικῶν κατὰ τὰς καθημερινὰς, οἵτινες φέρουσι

⁶ Δ. Καμπούρογλου μνημεῖα τῆς ἱστορ. τῶν Ἀθηναίων T. Γ', σελ. 139.

⁷ Οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν, Ἀνδρου, Πόρου, καὶ οἱ τῆς Ἐρμιονίδος (Κρανίδι, Καστρί), καὶ οἱ τῆς πόλεως Ἄργους φέρουσι βράκκας.

μακρὸν κάτω τῶν γυνάτων κατερχόμενον ὑποκάμι-
σον ἐκ χονδρῶ βαμβάκερου παννίου, τὸ ὅποιον ζώ-
νουσι περὶ τὴν ὄσφυν, οὕτω δὲ ἀποτελεῖται πρὸς τὸ
κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος εἶδος στενῆς φουστάνελλας.

Ἄγνωστον πότε ἡ φουστάνελλα ἔλαβε τὸ σχῆμα
καὶ τὸν πολυπτυχον ὄγκον, μὲ τὸν ὅποιον φέρεται
σήμερον. Βεβαίως ὅμως ἔδωκεν εἰς αὐτήν, καθὼς
καὶ εἰς τὴν βράκκα, τοιοῦτον ὄγκον πρῶτος πλού-
σιος τις καὶ ἰσχυρὸς ἄρχων πρὸς ἐπίδειξιν πλοῦτου
καὶ δυνάμεως προσθέσας πλειότερον ὕφασμα· καθι-
ερώθη δὲ κατόπιν γενικῶς τὸ σχῆμα καὶ ὁ ὄγκος.
Παρατηρήθη δὲ ὅτι εἶνε ἴδιον τῶν ἀπολιτίστων λαῶν
ἢ διὰ τῆς προσθήκης πλειότερου ὕφασματος εἰς τὴν
ἐνδυμασίαν ἐπίδειξις τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἰσχύος·
ἢ δὲ ἀρχὴ αὕτη παρέμεινεν ὡς λείψανον λανθάνον
τοῦ ἀπολιτίστου βίου καὶ εἰς τοὺς πεπολιτισμένους.

Ἄλλ' ἂν εἶνε ἄγνωστον πότε ἡ φουστάνελλα
ἔφθασεν εἰς τοῦτον πολυπτυχον ὄγκον, γνωστὸν εἶνε
ὅτι τὸ ὄνομά της οὔτε κατὰ τὴν ῥίζαν, οὔτε κατὰ
τὴν κατάληξιν εἶνε ἑλληνικόν, ὅπως καὶ τὸ τῆς βρά-
κας. Βεβαίως δὲ τὸ ὄνομα ἔχει σχέσιν καὶ κοινὴν
τὴν καταγωγὴν μὲ τὸ φουστάνι καὶ φουστα, δι'
οὐ πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ὀνομάζεται
τὸ ποδῆρες κύριον ἐνδύμα τῶν γυναικῶν.

Ὁ Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος ἐν τῷ λεξικῷ τῆς
καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, ἐν λέξει «φου-
στάνι» γράφει ὅτι ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1666 ὀνομάζον
fustaine εἶδος βαμβάκερου ὕφασματος· «φαίνε-
ται δὲ πιθανόν ὅτι προήχθη ἐκ τοῦ Περσικο-Ἰνδι-
κοῦ Φουϊστάν, κώμης ὄνομα, ὅπου τοιαῦτα ὕφά-
σματα ἢ ὑφαίνοντο ἢ ἐβάφοντο (;)· καὶ ἰδοὺ τί
ἀναγινώσκειται εἰς τὸν Πρόλογον Ἰνδικοῦ τινος
βιβλίου μετενηνεγμένου εἰς τὸ Ἑλληνικόν ἐκ τοῦ
Ἀραβικοῦ ὑπὸ τοῦ Συμεῶν Σήθ: Λεῖψομαι μίαν
πύλην ἐκ τῶν ὕφασμάτων τῆς κώμης Φουϊστάν,
ἢ ἴνα κτλ.».

Ἡ ἐτυμολογία αὕτη ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν κα-
ταγωγὴν τοῦ ὀνόματος δὲν εἶνε ἀπιθανος, ἀλλὰ
τὴν λέξιν φουστάνι ἐκόμισεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ
ἐνετικὸν ἐμπόριον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς διαφόρων
βαμβάκερων ὕφασμάτων. Ἐν τῇ Ἑνετικῇ διαλέκτῳ
fustagno, fustagnino, καὶ ἐν τῇ Ἰταλικῇ fru-
stagno, frustagnino, καὶ ἐν τῇ Γαλλικῇ fustaine
καὶ fustaine, σημαίνεται εἶδος ὕφασματος λινο-
βαμβάκου. Παράγουσι δὲ οἱ Γάλλοι λεξικογράφοι
τὸ ὄνομα ἐκ τῆς λέξεως fustana τοῦ παρηκμα-
κότος λατινισμοῦ σημαίνουσης τὸ αὐτό, ἢ ἐκ τοῦ
Fustat, Φοστάτ τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης τῆς
Αἰγύπτου ἐπὶ Ἀράβων, ὅπου ὑφαίνοντο τοιαῦτα
ὕφασματα. Παρ' Ἀλθανοῖς ἡ φουστάνελλα καλεῖται
«φουστάν».

Εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἡ λέξις φουστα ἐσήμαινεν
εἶδος πλοίου, παρέλαβον δὲ τὴν λέξιν ταύτην καὶ οἱ
τῆς δύσεως ναυτικοί. Ὁ Κωνστ. Σάθας ἐν τοῖς
Μνημείοις τῆς Ἑλλην. ἱστορίας (Τόμ. II, σ. IV)
γράφει, οὐχὶ πιθανῶς καθ' ἡμᾶς, ὅτι ἡ λέξις φου-
στα προήλθεν ἐκ τοῦ φώσσων, λέξεως Αἰγυπτιακῆς
σημαίνουσης κατὰ Πολυδεύκηνη ὕφασμα ἐκ λινοῦ
παχέος, ἐπὶ Βυζαντινῶν δὲ καὶ ὀλόκληρον τὸ πλοῖον,
ὡς καὶ παρὰ Γάλλοις καὶ Ἰταλοῖς la voile, la

vella, καὶ παρὰ Λατίνοις τὸ carbasum δι' ὧν
σημαίνεται καὶ τὸ λινὸν ὕφασμα τὸ ἐν χρήσει εἰς τὰ
ἱστία καὶ τὰ ἱστία αὐτά. Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ἡ λέ-
ξις ἄρμενα σημαίνει καὶ ὀλόκληρον τὸ πλοῖον. Ὁ
Σουΐδας γράφει: «Φώσσων τὰ ἄρμενα».

Ἐν τῇ παρηκμακίᾳ λατινικῇ fustania ἐκα-
λοῦντο τὰ βαμβάκερὰ ὕφασματα, «panni de
bombicae . . . dicuntur fustania, καὶ τὸ ἐν-
δύμα αὐτὸ ἐκ φουστάνιου fustanium vestis ex
fustanio confecta»⁸.

Ἡ λέξις δὲ φουστα ἐσήμαινε καὶ πλοῖον πειρα-
τικὸν καὶ τοὺς ληστοπειρατάς· ὑπὸ τοιαύτην δ'
ἐννοιοῦν ἀπαντᾷ καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασι⁹.

Κατάδηλον καθίσταται ἐκ τῶν ρηθέντων ὅτι αἱ
λέξεις φουστάνι καὶ φουστάνελλα ἔχουσι ξενικὴν τὴν
καταγωγὴν.

Δὲν ἠδυνήθηνα ἀνεύρωτὴν καταγωγὴν τῆς λέξεως
τσαφοῦχι, ἥτις ἐμφαίνει εἶδος κοινοῦ ἐθνικοῦ ὑποδή-
ματος, καὶ ἥτις εὐρίσκεται καὶ ἐν Πτωχοπροδρομῳ.

Τὰ τοιοῦτου εἶδους θέματα μεγίστης ἱστορικῆς
ἄξιας καὶ ἐθνικοῦ διαφέροντος καταφρονοῦνται παρ'
ἡμῖν καὶ μόνον κάπως ἢ κλασικῇ ἀρχαιότητι θεω-
ρεῖται ἄξια πρὸς ἐνασχόλησιν πολιτῶν Ἑλλήνων
ἐλευθέρων, συνταγματικῶν καὶ φραγκοφορεμένων.
Ἐν τούτοις ἡ μελέτη τῶν Ἑλληνικῶν ἐνδυμάτων
ὑπὸ ἔποψιν τοῦ κλίματος, τῆς ἐγχωρίου βιομηχα-
νίας, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, τῆς
καλαισθησίας τῶν κατοίκων, τῆς ποικιλτικῆς, τῶν
ὀνομασιῶν αὐτῶν εἶνε σπουδαιότατη, ἄγουσα εἰς
ἱστορικὰ πορίσματα μεγάλης σημασίας. Ἴσως ἐκ
ταύτης, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς ἓν καὶ μόνον, θέλο-
μεν μάθει διατὶ ὀνόματα κοινοτάτης καθημερινῆς
χρήσεως, δηλωτικὰ πραγμάτων πρώτης ἀνάγκης,
οἷα τὰ τῶν ἐνδυμάτων, τῆς μαγειρικῆς, πλὴν τῶν
τῆς ἀρτοποιίας¹⁰ καὶ ἄλλων ἐξέλιπον ἐκ τῆς γλώσ-
σης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ
ξενικῶν· τὸ ὑποκάμισον, τὸ φέσι, τὸ παπούτσι, ὁ
τεντσερές, τὸ τσουκάλι, τὸ μπρίκι εἶνε ξενικά, τὸ
παννὶ ἔτι αὐτό. Μικροῦ δ' ἔτι ἔλειψε νὰ λησμονή-
σωμεν ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ «οἴκου» ὁ Ἑλληνας
παραδεχθεὶς τὸ ὀθνηῖον σπίτι, καὶ διασώσας μόνον
τὸ τῆς καλύβης¹¹. Ἐμεινέ ποτε ἄνευ ἱεράς ἐστίας
καὶ ἐλησμονήσῃ τὸ ὄνομα, παραδεχθεὶς ἐκ τῶν
Τούρκων τὸ τζάκι; Δὲν εἶχόν ποτε ὄροφον αἱ
οἰκίαι του, καὶ ὅταν ἐσκέπασε τὴν καλύβην του
παρέλαβε τὴν λέξιν ταβάνι;

[Ἐπεταί συνέχεια.]

ANT. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ

⁸ Du Cange, Glossarium.

⁹ Ὁρα ἄσμα Ἀθηναϊκὸν ἐν ἱστορικοῖς μνημείοις τοῦ
Δ. Γρ. Καμπούρογλου Τόμ. Α', σελ. 46.

¹⁰ Εἰς τὰ τῆς ἀρτοποιίας μόνον ἡ λέξις μεσάλι, δι' ἧς
ὀνομάζεται ἢ μεταξὺ τῶν ἐξυμωμένων καὶ πεπλασμένων
ἄρτων καὶ τῆς πινακωτῆς τιθεμένη στενόμακρος σινδόνη,
εἶνε ξενικὴ, ἐκ τοῦ mensa, messale.

¹¹ Ὁ Ι. Τσικόπουλος ἐν τῇ Μελέτῃ αὐτοῦ περὶ λεξικοῦ
τῆς καθ' ἡμᾶς δημώδους γλώσσης, δημοσιευθεῖσῃ ἐν τοῖς
Ἀρχαίοις τῆς νεωτέρας Ἑλ. γλώσσης T. Α', σελ. 17,
γράφει ὅτι διὰ νὰ ἀνεύρωμεν τὸν λόγον δ' ὃν τὸ σπίτι παρ-
ηγκλιώσῃ τὴν λέξιν οἴκος πρέπει νὰ συσχετίσωμεν «τὴν
ἐννοίαν τῆς κατοικίας πρὸς τὴν τῆς φιλοξενίας, τῆς οἰκίας
πρὸς τὸ hospicium».